

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FILOZOFSKI FAKULTET
ODSJEK ZA INFORMACIJSKE ZNANOSTI
KATEDRA ZA BIBLIOTEKARSTVO

**ZATVORSKE KNJIŽNICE U REPUBLICI
HRVATSKOJ – pregled dosadašnjih istraživanja**

DIPLOMSKI RAD

Petra Foršek

Zagreb, 2014

Mentor:

Dr.sc. Daniela Živković, izv. prof.

1. UVOD.....	1
2. IFLA-INE SMJERNICE ZA ZATVORSKE KNJIŽNICE – SVRHA ZATVORSKIH KNJIŽNICA, OSOBLJE I KNJIŽNIČNI FOND	2
3. ZATVORSKE KNJIŽNICE U SVIJETU	6
3.1. FRANCUSKA.....	6
3.2. NORVEŠKA.....	7
3.3. VELIKA BRITANIJA	7
3.4. NIZOZEMSKA.....	7
3.5. ŠPANJOLSKA.....	8
3.6. ITALIJA	9
3.7. AUSTRALIJA	10
3.8. SJEDINJENE AMERIČKE DRŽAVE	11
3.9. BRAZIL.....	13
4. ZATVORSKE KNJIŽNICE U ZATVORSKIM PROPISIMA REPUBLIKE HRVATSKE 14	
5. ZATVORSKE I KAZNIONIČKE USTANOVE U REPUBLICI HRVATSKOJ.....	15
6. ISTRAŽIVANJE – KNJIŽNICE U KAZNIONIČKIM USTANOVAMA	18
6.1. OPĆI PODACI	18
6.2. BROJ ZATVORENIKA	18
6.3. DOB ZATVORENIKA.....	19
6.4. STRUČNA SPREMA ZATVORENIKA	20
7. KNJIŽNICE	20
7.1. ČITAONICE	21
7.2. IZNOŠENJE GRAĐE IZVAN PROSTORA KNJIŽNICE	21
7.3. SREDSTVA ZA RAD KNJIŽNICE	21
7.4. GRAĐA U KNJIŽNICI	22
7.5. NABAVA GRAĐE ZA KNJIŽNICU.....	24
7.6. ZAPOSLENICI.....	25
7.7. RADNO VRIJEME	25
7.8. EVIDENCIJA PODATAKA.....	25
7.9. DODATNA OPREMA	26
7.10. OBRADA GRAĐE U KNJIŽNICAMA	26
7.11. PLANOWI ZA POBOLJŠANJE RADA	26
7.12. SURADNJA S DRUGIM KNJIŽNICAMA	27
7.12.1. „PRIČA O KNJIZI NA KOTAČIMA“	28
8. ISTRAŽIVANJE – ZATVORENICI U KAZNIONIČKIM USTANOVAMA	31
8.1. OPĆI PODACI	33
8.2. KNJIŽNICA.....	33
8.3. ZAKLJUČAK ISTRAŽIVANJA	43

<u>9.</u>	<u>ZAKLJUČAK.....</u>	<u>45</u>
------------------	------------------------------	------------------

<u>10.</u>	<u>POPIS LITERATURE:</u>	<u>47</u>
-------------------	---------------------------------------	------------------

1. UVOD

Možda nismo toga svjesni, ali kroz naš svakodnevni život ponekad neke navike, ponašanja i mogućnosti uzimamo zdravo za gotovo. Gledamo televiziju, slušamo radio, čitamo novine, pratimo vijesti, spajamo se na Internet. Međutim, nemamo svi takav život. Među nama ima ljudi koji ne žive slobodno te njihov život teče pod posebnim okolnostima. Sve ono što mi radimo svakodnevno i bez razmišljanja, oni to ne mogu, lišeni su slobode u pogledu kretanja, zabave, obrazovanja, razonode, uobičajenog života općenito. To su ljudi koji su tokom svog života pogriješili, prekršili zakon te im je određena kazna koju moraju odslužiti. Svi znamo što je zatvor i kakva ograničenja donosi.

S druge strane, svaka se osoba ima pravo izražavati, ima pravo na pristup informacijama i aktualnostima u svijetu oko njih. No, je li to uistinu tako? Imaju li uopće zatvori knjižnicu? U kakvom su one stanju? Nabavljaju li građu i na koji način? Kako zatvorenici provode vrijeme u zatvoru? Posuđuju li knjige i čitaju li kako bi prikratili svoj boravak u takvoj ustanovi? Ako da, što zatvorenici čitaju? Ako ne, koji je razlog njihovoj nezainteresiranosti?

Zatvorske knjižnice trebale bi biti poput svih drugih knjižnica, pružati iste vrste usluga, organizirati aktivnosti, imati raznovrsnu građu i potrebnu opremu. No, je li situacija zaista takva?

Za potrebe ovog rada proučiti ću dokumente o zatvorskim knjižnicama, te ću pregledati literaturu objavljenu u Hrvatskoj. Za inozemne prilike također ću proučiti literaturu vezanu uz zatvorske knjižnice te ukazati na primjere zatvorskih knjižnica u svijetu.

U prvom dijelu rada razmotriti će se:

- IFLA-ine Smjernice za zatvorske knjižnice
- Zatvorske knjižnice u pojedinim europskim zemljama te u ostatku svijeta

U drugom dijelu rada prikazati ću istraživanje Sandre de Ville o situaciji sa zatvorskim knjižnicama u Republici Hrvatskoj.

2. IFLA-ine SMJERNICE ZA ZATVORSKE KNJIŽNICE – svrha zatvorskih knjižnica, osoblje i knjižnični fond

Godine 1995. IFLA-ina je radna grupa za usluge zatvorskih knjižnica u sklopu odjela za osobe s posebnim potrebama izradila Smjernice za zatvorske knjižnice¹. Svrha Smjernica bila je staviti na raspolaganje pomagalo za planiranje, uvođenje i vrednovanje knjižničnih usluga za zatvorske knjižnice te pomoći razvitku što boljeg sustava zatvorskih knjižnica na međunarodnoj razini. Osim što su prikladno pomagalo za uspostavu, djelovanje i procjenu zatvorskih knjižnica, ove smjernice služe i kao opće postavke načela temeljnog prava zatvorenika da čitaju, uče te imaju pristup informacijama.

Za početak moramo znati da je broj onih zatvorenika koji su prije odlaska u zatvor bili članovi narodne knjižnice vrlo mali te da ih većina dolazi iz sredine u kojoj čitanje nije popularno. Unatoč tome knjiga, tj. čitanje, ima pozitivan utjecaj na zatvorenike. Taj utjecaj ovisi o onome što čitaju, a što i u kolikoj mjeri čitaju ovisi o kvaliteti i širini ponude zatvorske zbirke. Iz toga možemo zaključiti da je vrlo bitno razviti kvalitetni zatvorski fond jer uz kvalitetniju ponudu raste i kvaliteta čitanja.

Zatvorenici imaju pravo na pristup informacijama isto kao i svi ostali građani, a s obzirom na to da se nalaze u specifičnim uvjetima života i ne mogu izaći iz zatvora, knjižnica bi trebala biti smještena u njemu da bi im bio omogućen pristup građi. Zatvorenike je potrebno uputiti u načine korištenja knjižničnih usluga i na taj način poraditi na njihovom povratku u društvo. Činjenica je da je među zatvorskom populacijom velika stopa nepismenih, mentalno oboljelih, emocionalno nestabilnih te potpuno nezainteresiranih osoba, no najveći problem predstavlja nepismenost.

Kao polazište za izradu smjernica autori su uzeli pravo zatvorenika na informaciju, bilo to osiguravanje literature za razonodu ili edukativne literature. S obzirom na to da je knjižnica u zatvorima, uz televiziju i radio, jedini izvor informacija, njena je zadaća nabavljati novine i časopise, organizirati razne edukativne aktivnosti. Također je važno omogućiti i druge aktivnosti poput književnih večeri. Dakle, kulturna događanja mogu biti organizirana i u ovim institucijama, dapače vrlo su poželjna, jer je vjerojatno mali broj zatvorenika prije odsluženja kazne prisustvovao takvim događajima. Iz toga možemo zaključiti da bi zatvorske knjižnice trebale biti jednako kvalitetno opremljene kao i narodne knjižnice, no kod nas kao i u većini zemalja to nije slučaj jer su slabije organizirane i posvećuje im se manje pažnje.

¹ Guidelines for Library Services to Prisoners, The Hague: IFLA Headquarters, 1995

Svaki zatvor (termin „zatvor“ u smjernicama je upotrijebljen kao skupni termin za sve popravne institucije kao što su: zatvori, popravni domovi, kaznionice, zatvorske bolnice, kaznionice za maloljetnike, istražni zatvori) s 25 ili više zatvorenika trebao bi imati vlastitu knjižnicu. Knjižnice u zatvorima trebale bi djelovati kao narodne knjižnice te voditi računa o nabavljanju materijala vezanih za zakone, nabavljanju materijala na stranim jezicima, materijala za nacionalne manjine i sl. S obzirom na to da zatvorenici imaju jednako pravo na informacije kao i svi ostali knjižnice bi trebale osigurati i informacije o tekućim događajima i aktualnostima jer se zatvorenici ne smiju isključiti iz zajednice već je cilj da ostanu dio iste i da se radi na njihovom povratku u društvo.

Pristup knjižnici i njenim uslugama treba biti svima omogućen na jednak način. Kada govorimo o radnom vremenu knjižnice ono treba biti dovoljno dugo da bi njeni korisnici mogli pronaći i koristiti željeni materijal, a oni zatvorenici koji iz nekih razloga nisu u mogućnosti posjetiti knjižnicu trebali bi imati omogućen posjet knjižnici i katalogu knjižnične zbirke na tjednoj bazi. Knjižničar je dužan odgovoriti na upite zatvorenika ako je u mogućnosti te primiti narudžbu za knjigu.

S obzirom na činjenicu da određeni dio populacije u zatvorima nema završeno ni srednjoškolsko obrazovanje zatvorska knjižnica trebala bi obavijestiti i poticati zatvorenike na rad na stjecanju raznih zanata i vještina te pružiti istima mogućnost obrazovanja, prekvalifikacije i doškolovanja. Još jedna zadaća zatvorske knjižnice je osigurati informacije koje će zadovoljiti kulturne, društvene, edukativne i sl. potrebe zatvorenika.

Osnovna zadaća svake knjižnice je promoviranje obrazovanja pa je tako i sa zatvorskom knjižnicom. S obzirom na raznolikost zatvorenika jasno je da su i njihove potrebe različite, stoga je zadatak svakog knjižničara zadovoljenje svih njihovih potreba, posebice kada se radi o zatvorenicima koji imaju problema s pismenošću, jezikom ili nekim drugim sličnim ograničenjima te zahtijevaju poseban tretman.

Sve zatvorske knjižnice trebaju sposobno osoblje koje je svjesno stvarnih i mogućih potreba zatvorenika. Globalni posao svakog knjižničara zatvorske knjižnice je održavati zbirku ujednačenom i popunjenom, a da bi mogao ispuniti sve zahtjeve koje takvo radno mjesto ima vrlo je bitno odgovarajuće obrazovanje na području knjižničarstva, te sposobnost da u zatvorskom okruženju rade učinkovito.

Broj zaposlenih u knjižnici ovisi broju zatvorenika u instituciji te bi trebao biti dovoljan za osiguravanje usluga koje su neophodne za ispunjavanje potreba zatvorske populacije. Moguće je zaposliti i same zatvorenike ili angažirati volontere ukoliko je to

potrebno. Oni mogu nadopuniti rad plaćenog osoblja, ali ne i obavljati čitav posao umjesto njega. Preporučljivo je da samo posuđivanje obavlja knjižničar, a ne zatvorenik koji mu pomaže upravo zbog izbjegavanja nelagode od posuđivanja građe pred drugim zatvorenicima.

U knjižnicama bi trebala postojati otvorena dvosmjerna komunikacija te bi odnos knjižničara i zatvorenika trebao biti prijateljski. Poželjno je da knjižničar radi na popularizaciji knjižnice među zatvorenicima te naglašava njezinu važnost u njihovom svakodnevnom životu. To je moguće izvesti na nekoliko načina, kao što su primjerice:

- panoi,
- strelice,
- informacije na stranim jezicima,
- reklamni materijal,
- prijateljski pristup

Knjižnica bi trebala posjedovati raznovrsnu građu, kako za razonodu tako i za obrazovanje, stručnu literaturu i sl. Mora također zadovoljavati potrebe različitih skupina korisnika, kao što su pripadnici manjina, različitih jezičnih skupina te imigranti. Za takve zatvorenike knjižnica bi trebala osigurati knjige na stranim jezicima kako bi zatvorenici imali živu vezu sa svojim jezikom. Nadalje, trebala bi se pobrinuti da osobe oštećenog vida i s poteškoćama u čitanju te starije osobe na raspolaganju imaju prilagođenu literaturu.

Smjernice su propisale i način razvoja kriterija za nabavljanje knjiga.² Kriteriji za odabir građe moraju uključivati, ali se ne smiju ograničavati na:

- odgovarajući stil za određenu čitalačku publiku
- privlačnost za potrebe i zanimanje zatvorenika
- pažnju kritičara i čitalačke publike
- umjetničko, društveno, znanstveno ili kulturno značenje
- točnost podataka
- format koji odgovara potrebama knjižnice
- usklađenost knjižničnog fonda i tematike građe
- troškove
-

² Smjernice za knjižnične usluge za zatvorenike / Vibeke Lehman, Joanne Locke. 1. hrvatsko izdanje. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.

Prema Smjernicama, građa zatvorskih knjižnica trebala bi uključivati:

- referentna pomagala
- građu za čitanje na materinjem jeziku
- pravnu građu
- publicistiku na materinjem jeziku
- publikaciju koja se bavi vještinama, odnosima
- beletristiku i publicistiku na stranim jezicima
- stripove
- poeziju
- građu za individualno učenje različitih jezika
- laka štiva
- knjige krupnih slova
- građu o zajednici
- različite vrste građe o pismenosti
- audio-vizualnu građu i elektroničke medije
- programe podrške
- građu namijenjenu etničkim skupinama
- građu multikulturalnog sadržaja
- glazbenu građu (ako je moguće)
- igre
- građu o hobijima
- periodična izdanja (na različitim jezicima)
- novine

Smjernice uključuju i preporuke o veličini fonda. U svakoj zatvorskoj knjižnici trebalo bi postojati najmanje 20 svezaka po zatvoreniku te ukupni fond ne bi smio biti manji od 2000 svezaka bez obzira na broj zatvorenika. Zbirka se može nadopuniti međuknjižničnim posudbama. Ukoliko je u zbirci potrebna građa na više od 8 različitih jezika, najmanji broj svezaka se povećava.

Časopisi i dnevne novine također su vrlo važne za zatvorenike jer su u tijeku s događajima u vanjskom svijetu.

Knjižnica mora osigurati popravak i održavanje koji su potrebni za zbirku i dokumente koji se odnose na zbirku. Tehničke usluge tako uključuju katalogiziranje, klasificiranje, održavanje dokumentacije, obradu materijala za upotrebu, održavanje sustava koji omogućuje

optimalnu upotrebu zbirke, te promociju zbirke pomoću panoa i programa upoznavanja. Preporučena je i upotreba elektroničkih baza podataka.

3. ZATVORSKE KNJIŽNICE U SVIJETU

Postoje brojni dokumenti (smjernice, zakoni) koji se bave pitanjem zatvorskih knjižnica. Položaj zatvorskih knjižnica različit je od zemlje do zemlje. Iako bi svi trebali imati jednaka osnovna prava na dostupnost informacijama jedna od najvećih sličnosti svih zatvorskih knjižnica je nedostatak stručne literature vezane uz zatvorske knjižnice. Sve demokratske zemlje u ovim knjižnicama vide pomoć u resocijalizaciji zatvorenika, iako njihova organizacija varira od zemlje do zemlje. Europa općenito zaostaje za SAD-om, kako u pogledu organizacije tako i u pogledu opsega fonda knjižnica.

3.1. Francuska

Kada govorimo o zatvorskim knjižnicama moramo znati da se francuski mentalitet s vremenom mijenjao. Povijest zatvorskih knjižnica u Francuskoj seže u 19.st. kada su one predstavljale mjesto gdje se zatvorenik može opustiti, smiriti i razmišljati. Tijekom 20.st. njihova se uloga promijenila utoliko što je danas glavna zadaća motivacija zatvorenika na učenje i usavršavanje te priprema na njegov povratak u društvo.

Tijekom godina promijenio se i način pristupa odgovarajućoj informaciji, odnosno fondu knjižnice. Zatvorenici su kroz duži period željenim naslovima pristupali putem kataloga u obliku knjige s ponuđenim jedinicama knjižnične građe, složenih po literarnim žanrovima ili po autorima koji je kružio zatvorom te bi mu se taj naslov nakon nekog vremena donosio. Danas je pristup fondu knjižnice direktan te je time olakšana komunikacija između knjižničara i zatvorenika.³

³ Preuzeto iz članka „Un acercamiento a las bibliotecas de los centros penitenciarios“ koji je napisala Mª Sandra García Pérez, str. 86

3.2. Norveška

Stanje u norveškim zatvorskim knjižnicama vrlo je slično stanju u našoj zemlji, s iznimkom da narodne knjižnice ipak vode veću brigu o njima. Ovdje se zatvorska knjižnica smatra ogrankom, tj. produžetkom narodne knjižnice. Narodna knjižnica ima kvalificiranu osobu koja se bavi isporukom knjiga za zatvorsku knjižnicu, ali nije fizički prisutna u njoj. Mjesto knjižničara u zatvorskoj knjižnici preuzima zatvorenik-volonter.⁴

3.3. Velika Britanija

U britanskim zatvorskim knjižnicama ravnatelj zatvora je osoba koja je odgovorna za knjižnicu i koja usko surađuje s narodnom knjižnicom kako bi zatvorenici imali željenu literaturu na raspolaganju. Običaj je da narodna knjižnica ima svoje stacionare u zatvorima i da mijenja fond svakih četiri do osam tjedana. Za te stacionare odgovoran je kvalificirani knjižničar.⁵

3.4. Nizozemska

Zatvorske knjižnice u Nizozemskoj postoje već 150 godina, ali tek se posljednjih 30 godina nalaze u rukama stručnjaka. Obično su dio formalne ili društvene sekcije zatvora.

Početkom osamdesetih godina 20.st. u Nizozemskoj započeo je program automatizacije zatvorskih knjižnica na temelju ideje predstavljene na Konferenciji za obrazovanje u zatvorima (1987). Unatoč tome što ih političko vodstvo države nije podržavalo, profesionalni knjižničari ustrajali su u svojoj odluci te su danas sve nizozemske zatvorske knjižnice u nekoj od faza automatizacije. Posebno se ulaže u obrazovanje u zatvoru. Sami korisnici knjižnice, odnosno zatvorenici, vrlo su pozitivno odgovorili na ove promjene što je poslužilo kao poticaj knjižničarima da nastave ovim putem i da svojim korisnicima pruže što bolju uslugu.⁶

⁴ ibidem

⁵ ibidem

⁶ ibidem, str. 87

3.5. Španjolska

Prava zatvorenika u Španjolskoj vrlo precizno definirana su zakonom. I u Španjolskoj se posljednjih godina više ulaže u razvoj zatvorskih knjižnica, a posebno se to odnosi na resocijalizaciju zatvorenika kojoj teži većina europskih zemalja. Cilj španjolskih zatvora je „...preodgoj i resocijalizacija osuđenih na kaznu zatvora ili kaznenu mjeru koja ih lišava slobode...”⁷ Sukladno tome, temeljni ciljevi zatvorskih knjižnica u Španjolskoj su:

- sudjelovanje u politici resocijalizacije zatvora i zatvorenika
- pružanje podrške različitim tečajevima koji se održavaju u zatvorima
- zadovoljavanje zahtjeva zatvorenika s puno slobodnog vremena

Osnovom za kvalitetnu komunikaciju između knjižničara i zatvorenika smatra se zakonom propisana odredba koja kaže da knjižnicom treba upravljati diplomirani knjižničar. Također je vrlo važno da u zatvorima postoji mogućnost obrazovanja, obzirom na to da je 10.1 % zatvorenika u Španjolskoj potpuno nepismeno, a 10,07 % njih je polupismeno⁸.

Ipak, činjenica je da usprkos dobro formuliranim odredbama zakona, zatvorske knjižnice u Španjolskoj često ignoriraju ili nisu u mogućnosti držati se ovih odredbi. Tako se knjižnice smještaju u neadekvatne prostore, iako zakon propisuje da: „zatvorske institucije moraju imati odvojene prostorije za spavanje, ambulantu, školu, knjižnicu...” da bi se u njima mogli kvalitetno odvijati sadržaji pojedinaca i grupe.⁹ Naravno, ovo nije problem samo Španjolske već i mnogih drugih država, ujedno i Hrvatske, u kojoj ne samo da se ne poštuju zakoni, već oni nisu niti usklađeni.¹⁰

⁷ Ley Orgánica 1/79 de 26 de Septiembre. Prisiones. General Penitenciaria. Art.1

⁸ García Pérez, Sandra. Un acercamiento a las bibliotecas de los centros penitenciarios. // Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios. 62, 3 (2001), str. 81

⁹ García Pérez, Sandra. Un acercamiento a las bibliotecas de los centros penitenciarios. // Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios. 62, 3 (2001), str. 82

¹⁰ Preuzeto iz članka „Un acercamiento a las bibliotecas de los centros penitenciarios“ koji je napisala Mª Sandra García Pérez, str. 81-86

3.6. Italija

Nakon što se dugi niz godina u Italiji nije poduzimalo ništa kako bi se stanje u zatvorskim knjižnicama promijenilo, zadnjih petnaestak godina grupa profesionalnih knjižničara mijenja sliku zanemarivanja zatvorskih knjižnica u Italiji. 2000. je u Italiji osnovana ABC (Associazione Biblioteche Carcerarie¹¹). Mala grupa knjižničarskih stručnjaka odlučila je osnovati ovu udrugu kako bi potaknula organizaciju strukture zatvorskih knjižnica. Već spomenuta grupa knjižničara poslala je upitnik svim zatvorima u Italiji i dobila je odgovor iz 79 zatvora te saznala da 10 od 265 zatvora ima knjižnicu u funkciji¹². Dok je u Torinu pokrenuta akcija povezivanja gradskih knjižnica sa zatvorima u Padovi je pokrenut časopis *Narrow Horizons* u kojem su i sami zatvorenici pisali članke. U Bologni je, primjerice, grupa sveučilišnih profesora držala predavanja zatvorenicima o „moći“ i značaju pisane riječi i čitanju. Svi ovi podaci svjedoče o nastojanju talijanskih knjižničara da još više poboljšaju stanje u zatvorskim knjižnicama.

Iako se u talijanskim zatvorskim knjižnicama može još puno toga poboljšati, jer npr. zatvorskim knjižnicama u Italiji obično upravljaju osobe nazvane edukatori, a ne profesionalni knjižničari, ipak možemo reći da su prvi koraci napravljeni. Edukatori, koji nisu profesionalni knjižničari već su zaduženi za zaštitu dokumenata, izradu kataloga, distribuciju knjiga i periodike, te za razvoj društvenih aktivnosti, drugim riječima, obavljaju posao profesionalnog knjižničara u potpunosti. No, edukator ne radi u knjižnici već je odgovoran za preodgoj zatvorenika i njihovo ponašanje u zatvoru. S druge strane, u knjižnici radi obrazovani zatvorenik koji ju vodi kako najbolje može. No, problem je u tome što široka javnost još uvijek ne shvaća da je potreban pravi profesionalac da bi pružio sve potrebne usluge.¹³

¹¹ Udruga zatvorskih knjižnica

¹² Lehman, V. Prison librarians needed: a challenging career for those with the right professional and human skills. // IFLA journal. 26,2 (2000), str. 123-127

¹³ Preuzeto iz magistarskog rada „Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj“ koji je napisala Sandra de Villa.

3.7. Australija

Australski institut za kriminologiju donio je 1990. Smjernice *za australske zatvorske knjižnice*. Temelje se na pravilu koje kaže da bi sve kategorije zatvorenika trebale imati pravo pristupa knjižnici adekvatno opremljenoj rekreacijskim i obrazovnim knjigama, a zatvorenike bi trebalo poticati da ih koriste. Njihova uloga je definirati rad zatvorskih knjižnica u Australiji.

Smjernice definiraju:

- svrhu,
- upravljanje,
- financiranje,
- zaposlenike,
- prostore,
- fond,
- usluge zatvorenicima,
- tehničke usluge
- procjenu.

Svrha tih knjižnica bila bi ispunjavanje rekreacijskih, edukacijskih i drugih informacijskih potreba zatvorenika za vrijeme njihovog odsluženja kazne. Kada bi se radilo o manjoj instituciji koja nema knjižnicu, zatvorenicima bi se trebao osigurati pristup lokalnoj knjižnici, dolazak pokretne knjižnice i slično, no svaki zatvor s prosječnim brojem zatvorenika od 25 naviše trebao bi imati vlastitu knjižnicu.

De Villa u svom radu obrađuje zatvorske knjižnice u Australiji te govori o tome da bi zatvorske vlasti trebale imati odgovornost nad upravljanjem knjižnicom te da bi zatvorska uprava trebala financirati zatvorske knjižnice ili barem osigurati financijska sredstva. Svaka lokalna jedinica trebala bi zaposliti iskusnog diplomiranog knjižničara. Radno vrijeme knjižnice treba ovisiti o broju stanovnika.

U nastavku slijedi tablica preuzeta iz magistarskog rada Sandre de Ville koja govori o preporuci za zapošljavanje zaposlenika u zatvorskoj knjižnici.

Broj zatvorenika	Sati profesionalnog knjižničara	Sati zamjenika knjižničara	Sati pomoćnika - zatvorenika
0-80	3	5	7
81-150	7	10	14
151-350	14	20	28
351-550	20	30	40

Tablica 1: Preporuka za zapošljavanje zaposlenika u zatvorskoj knjižnici¹⁴

Svaka knjižnica bi trebala biti smještena o posebnom prostoru namijenjenom upravo za tu svrhu. Godišnje bi trebalo promijeniti 20-30% fonda. Izbor građe i otpis poslovi su profesionalnog knjižničara.¹⁵

3.8. Sjedinjene Američke Države

Sustav zatvorskih knjižnica u Sjedinjenim američkim Državama vrlo je razvijen. Naime, tamo žive ljudi različitih nacionalnih, jezičnih, vjerskih, obrazovnih, dobni i drugih skupina. Stopa kriminala vrlo je visoka pa se takva slika preslikava i na sliku u zatvorima.

Zadaća američkih zatvora također je resocijalizacija i edukacija zatvorenika, a zatvorske knjižnice su one koje su zadužene za provođenje te zadaće. Stopa nepismenosti kod zatvorenika vrlo je visoka, a zatvorske knjižnice velikom broju zatvorenika otvaraju vrata u kvalitetniji i drukčiji život. Ono što uvelike pomaže u kvaliteti života u zatvorima su računala, koji su osim pismenosti, zatvorenicima pružili i stjecanje višeg stupnja obrazovanja, pa su neki zatvorenici za vrijeme odsluženja kazne stekli i diplome. Osim za obrazovanje, zatvorenici u Americi, knjižnicu mogu koristiti i pri proučavanju pravne literature vezane za njihov slučaj te ih obrazovani knjižničar može savjetovati pri odabiru literature. U pravnu literaturu spadaju:

- ustav,
- zakoni,
- statuti,
- kodeksi,
- zatvorske norme, i sl.

¹⁴ De Villa, S. Zatvorske knjižnice u Hrvatskoj, Zagreb, 2007., Str. 27

¹⁵ Preuzeto iz magistarskog rada „Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj“ koji je napisala Sandra de Villa.

S obzirom na veličinu države i stopu kriminala, te broj stanovnika, ne iznenađuje dobro organiziran i kvalitetan sustav zatvorskih knjižnica koji u svijetu služi za primjer dobro razvijenog sustava zatvorskih knjižnica.

Budući da zatvorenicima u američkom zatvorima nije dozvoljeno primiti knjige od pojedinaca, čak niti od prijatelja ili članova obitelji, 1989. godine jedan od zaposlenika izdavačke kuće New Society Publishers počeo je dobivati i ispunjavati molbe za knjigama siromašnih zatvorenika. Tada je osnovana organizacija *Books through bars*. Danas je u organizaciji devet članova, uključujući i onog prvog zaposlnika, te još 20 volontera koji primaju oko 1000 molbi mjesečno.

Organizacija bilježi 2003. godinu kao vrlo uspješno jer su te godine poslali više od 11000 paketa s knjigama zatvorenicima u zatvorima Sjedinjenih Američkih Država, oko 50 paketa zatvorskim knjižnicama u drugim državama, 45 kutija lokalnim distributerima, sponzorirali su različite događaje, organizirali su izložbe radova zatvorenika te organizirali prvu konferenciju predstavnika svakog programa u sjevernoj Americi koji se bavi knjigama u zatvorima. Sukladno tome, potpuno su renovirali prostore svog ureda i skladišnog prostora. Čak su pokrenuli i svoj časopis za članke koje pišu zatvorenici te rade na edukaciji zatvorenika.

Jednu vrlo interesantnu inicijativu pokrenuo je i Maryland Correctional Institute u Jessupu. U sklopu programa *Čitanje je bitno* u prostore za posjetu zatvorenika stavili su dječje knjige da bi roditelji i djeca mogli za vrijeme posjeta čitati jedni drugima.

Zanimljiva je činjenica da se, uspoređujući odnos novca potrošenog na nabavu knjiga, za knjige po zatvoreniku godišnje odvoji 20 dolara, a za učenike 6 dolara. Jednim dijelom za to je „kriv“ zakon koji obavezuje knjižnice da nabavljaju ažuriranu literaturu koja je vezana uz zakone. S druge strane nema novaca za nabavu knjiga za djecu pa su knjižničari prisiljeni popravljati knjige koliko god mogu, a zatvorenici moraju redovno dobivati nove knjige, iako ih je skoro 70% jedva pismeno.¹⁶

¹⁶ Preuzeto iz magistarskog rada „Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj“ koji je napisala Sandra de Villa.

3.9. Brazil

Na IFLA-inom 69. općem kongresu u Berlinu, 2003. godine, Ludmila Popow Mayrink da Costa¹⁷ predstavila je situaciju s knjižnicama u zatvorskom sustavu u Brazilu.

Sve kaznene u stanove u Brazilu imaju isti problem – sve su pretrpane ljudima, što znači da imaju problema s disciplinom, pokušajima bijega, nedovoljnim brojem stručnog osoblja, i sl.

Unatoč tim problemima grupa entuzijasta u Rio de Janeiru pokrenula je projekt vezan uz zatvorske knjižnice i čitanje. Tim koji je radio na projektu nekoliko je puta posjetio odabrane kaznionice te sastavio upitnik da bi ispitao populaciju ustanove i utvrdio informacijske potrebe i čitalačke interese potencijalnih korisnika knjižnice. Zatvorenici su uglavnom izrazili želju za čitanjem knjiga i novina. Sljedeći korak bio je otvaranje knjižnica u zatvorskim ustanovama. Zbog nekoliko praktičnih nedostataka, ponajprije nedostatka prostora i novca, tim se odlučio na model pokretnih polica za knjige. Tim sada radi na izgradnji zbirke materijala za čitanje i organizaciji polica za knjige. Organizirali su i nekoliko radionica na kojima su predstavili način obavljanja tog posla.

U Brasiliji, nevladina organizacija Ser livre, sveučilišta i savez zatvorenika pokrenuli su projekt „Otvorena vrata“. Riječ je o čitanju. Svatko tko želi sudjelovati u ovom projektu mora mjesečno pročitati jednu knjigu i napisati recenziju. Kasnije komisija čita njihove uratke i odlučuje o smanjenju zatvorske kazne. No, do sada se za ovaj projekt nije prijavilo puno zatvorenika, što ne začuđuje stručnjake koji ovu inicijativu smatraju nerealnom. U tim zatvorima većina zatvorenika je nepismena te žive u nehumanim uvjetima bez dovoljno pitke vode. Stručnjaci zbog toga smatraju da ne iznenađuje činjenica da zatvorenike u takvim uvjetima ne zanima suvremena brazilska literatura, te dodaju da je Brazilu prvenstveno potrebno poštivanje ljudskih i građanskih prava, a tek onda obrazovanje.¹⁸

¹⁷ Mayrink da Costa, Ludmila Popow. Library services to Prisoners in the State of Rio de Janeiro

¹⁸ Preuzeto iz magistarskog rada „Zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj“ koji je napisala Sandra de Villa.

4. ZATVORSKE KNJIŽNICE U ZATVORSKIM PROPISIMA REPUBLIKE HRVATSKE

Prema Standardima za narodne knjižnice, narodne knjižnice dužne su osigurati istu uslugu svim stanovnicima na svom području, bez obzira koliko su dugo stanovnici tog područja. Njihova je obveza pružanje usluga svim korisnicima, bez obzira na ograničenja koja mogu otežavati uporabu usluga knjižnice. Standardi su namijenjeni narodnim knjižnicama i ne spominju zatvorske knjižnice, ali spominju obvezu narodnih knjižnica da osiguraju knjižnične usluge zatvorenicima.

„Pravo korištenja usluga narodne knjižnice imaju svi stalni i privremeni stanovnici područja pod istim uvjetima...

Posebne se službe i građa moraju osigurati za one korisnike koji se iz bilo kojih razloga ne mogu služiti redovitim uslugama i građom, kao što su osobe s tjelesnim oštećenjima, slijepi osobe, bolesnici u bolnicama, umirovljenici u domovima umirovljenika, zatvorenici i sl.“¹⁹

Budući da se zatvorske knjižnice ne spominju u Standardima za narodne knjižnice, spomenute su u Zakonu o izvršavanju kazne, ali ne baš detaljno. Osvrti na knjižnice u zatvorima u Zakonu o izvršavanju kazne su sljedeći:

„Kaznionica, odnosno zatvor, opremit će knjižnicu dovoljnim brojem knjiga iz različitih područja.

...

Kaznionica, odnosno zatvor koji nema knjižnicu organizirat će posudbu knjiga iz mjesne knjižnice.“²⁰

„Zatvorenik može nabavljati knjige, novine i časopise na vlastiti trošak. Knjige, novine i časopisi u zatvorskim kaznionicama, odnosno zatvorima nabavljaju se posredovanjem kaznionice, odnosno zatvora.“²¹

¹⁹ Standardi za narodne knjižnice, čl. 46.

²⁰ Zakon o izvršenju zatvorske kazne, čl. 97.

²¹ Zakon o izvršenju zatvorske kazne, čl. 98.

U Hrvatskoj nema nikakvih propisa za rad zatvorskih knjižnica. Postoje samo propisi za narodne ili školske knjižnice. S obzirom da s korisnici zatvorskih knjižnica zatvorenici koji zbog odsluženja kazne ne mogu ići nigdje osim u zatvorsku knjižnicu, njen rad je vrlo specifičan.

5. ZATVORSKE I KAZNIONIČKE USTANOVE U REPUBLICI HRVATSKOJ

Sandra de Villa u svom magistarskom radu navodi zatvorske i kaznioničke ustanove u Hrvatskoj prema podacima Ministarstva pravosuđa, uprave i samouprave. To su :

1. Zatvorska bolnica u Zagrebu
2. Zatvor u Bjelovaru
3. Zatvor u Dubrovniku
4. Zatvor u Gospiću
5. Zatvor u Karlovcu
6. Zatvor u Osijeku
7. Zatvor u Požegi
8. Zatvor u Puli
9. Zatvor u Rijeci
10. Zatvor u Sisku
11. Zatvor u Splitu
12. Zatvor u Šibeniku
13. Zatvor u Varaždinu
14. Zatvor u Zadru
15. Zatvor u Zagrebu
16. Zatvor u Glini
17. Kaznionica u Lepoglavi
18. Kaznionica u Lipovici – Popovači
19. Kaznionica u Požegi
20. Kaznionica u Turopolju
21. Kaznionica u Valturi
22. Odgojni zavod u Turopolju
23. Odgojni zavod u Požegi

Iz popisa je vidljivo da postoje tri vrste ustanova, zatvori, kaznionice i odgojni zavodi. U odgojnim zavodima nalaze se maloljetnici, a u zatvorima i kaznionicama su punoljetne osobe. Kaznionice, prema stupnju sigurnosti i ograničenja slobode kretanja kažnjnika, mogu biti zatvorenog, poluotvorenog ili otvorenog tipa. Zatvori su, prema istim kriterijima, ustanove zatvorenog tipa. Kakvi su tipovi pojedinih zatvora u Hrvatskoj vidljivo je iz Tablice 2, preuzete iz magistarskog rada Sandre de Ville.

NAZIV USTANOVE	OTVORENA	POLUOTVORENA	ZATVORENA
Zatvor u Bjelovaru			X
Zatvor u Dubrovniku			X
Kaznionica u Glini			X
Zatvor u Gospiću			X
Zatvor u Karlovcu			X
Kaznionica u Lepoglavi			X
Kaznionica u Lipovici – Popovači		X	X
Zatvor u Osijeku			X
Kaznionica u Požegi			X
Odgojni zavod u Požegi		X	X
Zatvor u Požegi			X
Zatvor u Puli			X
Zatvor u Rijeci			X
Zatvor u Sisku			X
Zatvor u Splitu			X
Zatvor u Šibeniku			X
Kaznionica u Turopolju		X	
Odgojni zavod Turopolje		X	
Kaznionica u Valturi	X		
Zatvor u Varaždinu			X
Zatvor u Zadru			X
Zatvor u Zagrebu			X
Zatvorska bolnica, Zagreb			X

Tablica 2: Vrste kaznenih ustanova u Republici Hrvatskoj

Sandra de Villa je u sklopu svog magistarskog rada obavila istraživanje o knjižnicama u kaznioničkim ustanovama. Budući da postoji vrlo malo podataka kojima bi se moglo koristiti pri proučavanju situacije u kaznioničkim ustanovama u Hrvatskoj, provedeno je ispitivanje kako bi se stekao uvid u trenutno stanje u kaznioničkim ustanovama u Republici Hrvatskoj.

Svim kaznioničkim ustanovama poslan je identičan upitnik. Upitnik je sastavljen od 31 pitanja. U prvoj skupini nalaze se pitanja vezana uz samu ustanovu, tj. ime ustanove, adresa, brojevi telefona i telefaksa. Sljedeći podaci koje je de Villa tražila putem upitnika vezani su uz populaciju kaznioničkih ustanova. Zanimalo ju je koliko zatvorenika ima u ustanovi, kojoj dobnoj skupini pripadaju, koja im je stručna sprema (za maloljetnike, koja je stručna sprema roditelja).

Velika većina pitanja tiče se upravo knjižnica u kaznioničkim ustanovama. Prije svega, upitnikom se željelo saznati posjeduje li dana kaznionička ustanova knjižnicu. Ukoliko je odgovor bio potvrđan, de Villu su zanimali podaci vezani uz sljedeće:

- porijeklo stalnih sredstava za rad knjižnice (ukoliko su takva sredstva uopće osigurana),
- vrsta građe (knjige, periodika, tisak – dnevni i tjedni, video-film, ostalo), te broj jedinica pojedine građe,
- nabavlja li knjižnica građu i koliko često,
- na koji način vrši nabavu građe, koliko je nabavljeno u tijeku jedne godine,
- tko je zaposlen u knjižnici,
- kakvo je radno vrijeme knjižnice,
- postoji li u knjižnici čitaonica dnevnog tiska,
- dozvoljava li knjižnica kaznenicima iznošenje građe izvan njenog prostora,
- ima li knjižnica opremu – kakvu,
- postoji li katalog građe – kakav,
- je li građa inventarizirana,
- postoje li planovi za poboljšanje rada knjižnice,
- postoji li suradnja s drugim knjižnicama, ustanovama ili udrugama, te, ako ne postoji, koji je tome razlog,
- tko je ispunio upitnik.

6. ISTRAŽIVANJE – KNJIŽNICE U KAZNIONIČKIM USTANOVAMA

6.1. Opći podaci

U upitniku se prva skupina pitanja odnosila na podatke vezane uz samu ustanovu. Pitanja koja su tu spadala bila su:

- naziv ustanove,
- adresa ustanove,
- telefonski broj ustanove,
- faks ustanove,
- ime upravitelja,
- ime osobe koja je ispunila upitnik.

Upitnik je poslan svim kaznioničkim ustanovama. Posebno je interesantan podatak o osobi koja je ispunila upitnik. Naime, prilikom sastavljanja upitnika pretpostavka je bila da će ih ispunjavati knjižničari, no već u prvom koraku postalo je jasno da osobe za rad u knjižnici, ukoliko knjižnica u ustanovi uopće postoji, nisu stručne za taj posao, odnosno da ih knjižnica uopće nema.

6.2. Broj zatvorenika

Broj zatvorenika u kaznioničkim ustanovama je ujedno i broj potencijalnih korisnika knjižnice ustanove, ukoliko ju ustanova ima. No, to nije samo broj potencijalnih korisnika, već i pokazatelj potreba knjižnice, odnosno koliko bi se zatvorska ustanova trebala angažirati oko nabave literature za korisnike.

De Villa je prema podacima u upitniku saznala da je u 23 ustanove (zatvorske, kaznioničke ili odgojne) smješteno ukupno 3373 kaznenika. Od njih je:

- 1315 pritvorenika, 1249 muškaraca i 66 žena
- 1960 zatvorenika, 1875 muškaraca i 85 žena
- 98 maloljetnika, 87 muških i 11 ženskih

Maloljetnici su smješteni u četiri ustanove, i to u Odgojnom zavodu u Požegi, Odgojnom zavodu u Turopolju, u Zatvoru u Sisku i u Zatvorskoj bolnici u Zagrebu. Interesantno je napomenuti da se svi maloljetnici nalaze na izvršavanju odgojne mjere, nema

niti jednog na izvršavanju kazne zatvora. Kažnjenice nisu smještene u sve kaznioničke ustanove, već samo u ustanovama u:

- Bjelovaru,
- Dubrovniku,
- Karlovcu,
- Osijeku,
- Požegi,
- Puli,
- Rijeci,
- Splitu,
- Šibeniku,
- Varaždinu i
- Zagrebu.

Interesantno je napomenuti da se ustvari jedina kaznionica za žene nalazi u Požegi. U drugim ustanovama su žene zatvorene samo privremeno, tj. dok traje istražni postupak na sudu. Nakon pravomoćne presude, kažnjenice se upućuju na odsluženje kazne u Kaznionici u Požegi.

6.3. Dob zatvorenika

Upitnik je uključio i pitanje o dobi zatvorenika. I dob je, naime, faktor koji treba uzeti u obzir pri proučavanju korisnika knjižnice. De Villa je stanovnike kaznenih ustanova podijelila u 6 skupina, i to:

1. do 18 godina (2%)
2. 19-23 godine (6%)
3. 24-27 godina (19%)
4. 28-39 godina (40%)
5. 40-69 godina (32%)
6. više od 69 godina (1%)

Raspoređenost zatvorenika je različita, ovisno o ustanovama. U razgovoru s upraviteljima i upraviteljicama kaznioničkih ustanova saznaje se da su zatvorenici mlađe i starije dobi nešto manje zainteresirani za čitanje. Više ih zanima čitanje tiska i periodike nego knjiga. Nešto više interesa za čitanje pokazuju zatvorenici koji su u dobnim skupinama od 18-

27 godina, te od 28-39 godina. Dob zatvorenika ne utječe samo na zainteresiranost za čitanje već i na zatvorenikov izbor literature.

6.4. Stručna sprema zatvorenika

Upitnik je uključio i upit o stručnoj spremi zatvorenika. Zatvorenici su podijeljeni u 4 skupine, i to:

1. VSS (1%)
2. VŠS (2%)
3. SSS (48%)
4. NSS (49%)

Odgojni zavod u Turopolju je također dodao napomenu da je njihovih 80 zatvorenika bez ikakve stručne spreme, što znači da su podaci za njih ustvari podaci stručne spreme roditelja, kao i za maloljetnike, koji se još uvijek školuju.

Prema podacima jasno je vidljivo da je velika većina stanovnika kaznioničkih ustanova ustvari srednje (48%) ili niske stručne spreme (49%), dok je svega 3% kaznenika steklo više ili visoko obrazovanje. Razumljivo je da to ne znači da su zatvorenici s niskom ili srednjom stručnom spremom, manje vrijedni, no sigurno je da ona ima utjecaja na interes za čitanje. Naime, osobe koje steknu obrazovanje srednje stručne spreme uglavnom su završili neko strukovno obrazovanje pa se može pretpostaviti da ih ipak više zanima njihov posao nego knjige. To je vidljivo i u svakodnevnom životu. Naime, učenici koji nakon osnovne škole obrazovanje nastavljaju u strukovnim školama, ne pokazuju interes za knjige, za čitanje, za učenje. Više ih zanima maturalni rad, te aktivnosti koje uopće nisu povezane sa školom. Uz poneku iznimku, naravno. Te se razlike vide već u osnovnoj školi.

7. KNJIŽNICE

U svom istraživanju de Villa je pokušala saznati koje ustanove uopće imaju knjižnicu u svom sustavu. Podaci iz upitnika pokazali su da većina kaznenih ustanova koje su dobile upitnik (njih 19 ili 83%) ima vlastitu knjižnicu. Izuzetak čine 4 ustanove (17%), i to zatvori u Gospiću, Požegi i Osijeku, te Odgojni zavod u Požegi.

7.1. Čitaonice

Narodne knjižnice u ponudi svojih usluga korisnicima imaju i uporabu knjižnične čitaonice gdje oni mogu doći proučiti građu koja ih zanima, a koju knjižnica ne posuđuje (npr. referentna građa, periodika, i sl.).

Od 23 kaznioničke ustanove njih 10 ima čitaonicu u kojoj zatvorenici mogu boraviti i proučavati građu.

7.2. Iznošenje građe izvan prostora knjižnice

Kaznioničke ustanove su po mnogočemu specifične. Jedna od bitnih značajki života u njima je ograničenje kretanja njihovih stanovnika. Upravo zbog toga je bitan podatak o tome je li dopušteno iznošenje građe izvan prostora knjižnice ili nije.

Ukoliko knjižnica ima čitaonicu u kojoj njeni korisnici mogu boraviti i koristiti građu knjižnice, nešto je manje bitno mogu li oni tu građu nositi izvan njenih prostora jer im je dostupna unutar radnog vremena knjižnice. Naravno, ako ju smiju iznositi, situacija za kaznenike je još bolja. Veći je problem doći do literature ukoliko knjižnica ne dopušta iznošenje građe izvan svojih prostora, a nema niti čitaonice u kojoj bi ju bilo moguće koristiti.

Od svih zatvorskih ustanova, njih 17 dopušta iznošenje građe izvan prostora knjižnice, a preostale ne. Tu je, primjerice, zanimljiv slučaj Odgojnog zavoda u Požegi. On nema svoju knjižnicu, no dopušta posuđivanje knjižnične građe izvan prostora knjižnice. Oni, naime, surađuju s Kaznionicom u Požegi koja ima svoju knjižnicu iz koje građu mogu posuditi i stanovnici Odgojnog doma.

Sve knjižnice koje dopuštaju iznošenje građe iz svog prostora dozvoljavaju iznošenje knjiga. No samo ih je tri koje dopuštaju i iznošenje novina i časopisa, dok iznošenje ostale građe ne dopušta niti jedna knjižnica. Neke ustanove nemaju niti tisak u knjižnici već ga nabavljaju za odjele svojih ustanova. Zbog toga zatvorenici ne posuđuju tu građu u knjižnicama, već ih čitaju u zajedničkim prostorijama ustanove u kojima se nalaze.

7.3. Sredstva za rad knjižnice

Prema podacima u upitniku svega četiri zatvorske knjižnice imaju stalna sredstva za rad osigurana iz državnog proračuna. Još dvije knjižnice imaju sredstva osigurana na razini ustanove. Čak 14 knjižnica je izjavilo da ima stalna sredstva za rad nisu osigurana iz državnog

proračuna, dok su u jednoj knjižnici rekli da ne znaju osiguravaju li se stalna sredstva za rad iz državnog proračuna.

Ti podaci su vrlo zanimljivi iz razloga što sve kaznioničke ustanove dobivaju sredstva za rad upravo iz državnog proračuna, a svoj budžet mogu dopuniti radom zatvorenika, te ta sredstva također koristiti za rad ustanove.

„Sredstva za rad kaznionica, zatvora i Centra za izobrazbu osiguravaju se u državnom proračunu.

Sredstva ostvarena radom zatvorenika koriste se kao dopunska sredstva za potrebe programa izvršavanja kazne zatvora...”²²

Odluke o korištenju financijskih sredstava donosi upravitelj. Prema tome, svaki upravitelj kaznioničke ustanove može donijeti odluku da dio sredstava kojima ustanova raspolaže raspodijeli i za potrebe knjižnice. No podaci govore drugačije. Knjižnica ponekad dobije sredstva za rad iz godišnjeg proračuna. Zbog toga čak 19 knjižnica (74%) nema stalnih sredstava za rad, ni na razini države, niti na razini ustanove.

Ti podaci, naime, pokazuju da osobe koje su ispunjavale upitnik zapravo nisu shvatile postavljeno pitanje. Razlog tome mogla bi biti nestručnost osoba koje su upitnik ispunjavale – stručni knjižničar bi zasigurno bio kvalitetnije upućen i u financijski aspekt djelovanja knjižnice. Svaka zatvorska ustanova dobiva sredstva za rad iz državnog proračuna, a ravnatelj ustanove usmjerava dobivena sredstva u odjele knjižnice. Tako sva sredstva koja dođu u knjižnicu potječu iz državnog proračuna, što ispitanici ne znaju.

S druge strane, kaznioničke ustanove, imaju mogućnost same dopunjavati svoj budžet radom zatvorenika, te ga iskoristiti za potrebe izdržavanja kazne zatvora. No, ni taj aspekt financiranja nije prepoznat u upitniku – naime, samo su dvije knjižnice odgovorile na to pitanje, i to negativno.

7.4. Građa u knjižnici

Važan podatak o svakoj knjižnici je i građa koju ona posjeduje i koju nudi svojim korisnicima. Tako je u upitnik trebalo upisati koju vrstu građe knjižnica posjeduje i to:

- knjige,

²² Zakon o izvršavanju kazne zatvora, čl.38.

- periodiku,
- tisak,
- video i
- ostalo.

Detaljno je situacija s vrstom građe po knjižnicama prikazana u Tablici 3.

NAZIV USTANOVE	knjige	periodika	tisak	video	ostalo
Zatvor u Bjelovaru	283	-	2	-	-
Zatvor u Dubrovniku	500	-	-	-	-
Kaznionica u Glini	800	-	6	-	-
Zatvor u Gospiću	100	-	+	-	-
Zatvor u Karlovcu	311	-	-	52	-
Kaznionica u Lepoglavi	7128	-	-	52	-
Kaznionica u Lipovici-Popovači	+	-	+	+	-
Zatvor u Osijeku	-	-	-	-	-
Kaznionica u Požegi	5550	-	-	-	-
Odgojni zavod u Požegi	-	-	-	-	-
Zatvor u Požegi	-	-	-	-	-
Zatvor u Puli	1272	-	4	-	-
Zatvor u Rijeci	1544	-	-	30	-
Zatvor u Sisku	30	-	+	-	-
Zatvor u Splitu	800	-	3	568	-
Zatvor u Šibeniku	350	-	4	-	-
Kaznionica u Turopolju	3500	-	-	-	-
Odgojni zavod Turopolje	+	-	-	-	-
Kaznionica u Valturi	-	-	-	-	-
Zatvor u Varaždinu	245	-	-	-	-
Zatvor u Zadru	+	-	-	-	-
Zatvor u Zagrebu	2500	-	-	-	-
Zatvorska bolnica, Zagreb	400	-	-	-	-
UKUPNO:	25313	0	19	650	0

Tablica 3: Vrsta građe u knjižnicama

Unatoč problemima s građom, tj. s nedostatkom iste, to nije jedini problem u knjižnicama zatvorskih i kaznioničkih ustanova. Naime, upravitelji zatvora s kojima je de Villa razgovarala kažu da taj problem nedostataka knjiga i knjižnica i nije toliko velik i izražen s obzirom da zatvorenici ne pokazuju veliku želju za čitanjem. Uglavnom im je interesantnije otići u teretanu, nego čitati knjigu. Dodatni problem je oštećivanje knjiga koje imaju, a kojih nema puno. Naime, zatvorenici znaju iskoristiti stranicu knjige za motanje cigareta. Razlog tome bi mogla biti činjenica da je najveća skupina zatvorenika, skoro 50 %, niske ili bez ikakve stručne spreme. Možda to nije nužno glavni razlog, ali utjecaja zasigurno ima.

7.5. Nabava građe za knjižnicu

Za dobro funkcioniranje knjižnice nije dovoljna samo građa koju ona posjeduje. Da bi radila i pružala usluge korisnicima na odgovarajući način, ona mora svoj fond i obnavljati.

Tri su pitanja u upitniku koja se bave upravo temom nabave građe za knjižnice kaznenih ustanova, i to:

- nabavlja li knjižnica građu,
- koji su načini nabave građe, te
- koliko je građe nabavljeno tijekom 2003. godine

Na pitanje nabavlja li se građa za knjižnicu bilo je ponuđeno tri odgovora: redovito, povremeno i nikako. Čak 20 (87%) ustanova je izjavilo da građu nabavlja povremeno, 3 (13%) da ih ne nabavljaju nikako, a niti jedna knjižnica ne nabavlja građu za svoj fond redovito.

Mogući načini nabave koje je de Villa ponudila u upitniku su bili:

- kupnja,
- dar, ili
- nešto treće.

Čak 18 ispitanih ustanova je izjavilo da se nabava građe odvija putem darivanja, a njih 11 je tome dodalo i kupnju. Nekih drugih vrsta nabave nema. Zabrinjavajuća je činjenica da je nabava uglavnom bazirana na nabavi putem darivanja. To nije redovna nabava građe, a knjižnica ni nema mogućnost izbora građe - mora se zadovoljiti onime što dobije na

dar.zatvor u Rijeci taj je problem riješio na vrlo zanimljiv način – u svoj fond uvrštavaju građu koju je gradska knjižnica u Rijeci otpisala i darovala im. Zagrebačka knjižnica Medveščak također daruje svoje otpisane knjige.

7.6. Zaposlenici

Zatvorske knjižnice su ravnopravne svim drugim knjižnicama.prema tome, u njima bi trebala biti zaposlena stručna osoba. Da bi se provjerilo je li stanje baš takvo u zatvorskim knjižnicama Republike Hrvatske, upitnik je uključivao i pitanje o zaposleniku. Poražavajući podatak je da niti u jednoj knjižnici nije zaposlena stručna osoba, odnosno knjižničar. Većinom su za rad u knjižnicama u kaznenim ustanovama zadužene službene osobe, tj. zaposlenici zatvora. Takav je slučaj u 15 knjižnica, dok u 6 knjižnica radi zatvorenik. U dvije od spomenutih petnaest knjižnica uz službenu osobu zaposlen je i zatvorenik, odnosno štićenik ustanove, dok je u 4 ustanove jedina osoba zadužena za rad knjižnice zatvorenik.

7.7. Radno vrijeme

Zatvorenici se ne mogu slobodno kretati po ustanovi. Za određene aktivnosti poput rada, šetnje i sl. imaju određen raspored. Zbog toga je radno vrijeme knjižnice vrlo važno.

Radno vrijeme varira od knjižnice do knjižnice. Od 19 zatvorskih knjižnica, njih 10 (53%) radi prema utvrđenom radnom vremenu, 3 (16%) ih radi također prema utvrđenom radnom vremenu, ali i prema potrebi, dok ih preostalih 6 (31%) radi bez utvrđenog radnog vremena, tj. prema potrebi. Dnevno radno vrijeme traje od jendnog do čak osam sati, a tjedno od jednog do čak šest dana.

7.8. Evidencija podataka

Narodne knjižnice u sklopu svog rada bilježe određene podatke kao što su na primjer podaci o korisnicima, o posudbama, o građi, o poslovanju, o zavičajnoj građi, o nabavi, o aktivnostima knjižnice. U upitnik je tako ušlo i pitanje o bilježenju podataka. Podatke o članovi bilježe u svega osam knjižnica, dok ih puno više bilježi podatke o posudbi – njih 18. No, samo u knjižnici u Šibeniku podatke bilježe i o članovima, i o posudbi, a jedino Kaznionica u Lipovici-Popovači ne bilježi podatke o posudbi, već samo o članovima.

7.9. Dodatna oprema

Najveći dio građe u knjižnicama je upravo knjižnična građa, no to nije jedini dio njene građe. Osnovna dodatna oprema za koju je de Villa pretpostavila da bi se mogla naći u knjižnicama je televizor, video i kompjutor.

Mali je broj knjižnica koje posjeduju dodatnu opremu. Od svih knjižnica samo njih 5 ima televizor, 4 video, a 2 posjeduju kompjutor. Upravo zbog prilično lošeg stanja s dodatnom opremom u zatvorskim knjižnicama, vrlo je zanimljiva knjižnica Kaznionice u Lepoglavi. Tamo, naime, zatvorenici imaju kompjutore. Oni im omogućavaju organiziranje različitih aktivnosti, na primjer, izdavanje internih novina za koje priloge pišu samo zatvorenici, i informatizacija građe.

Zatvor u Lepoglavi omogućio je zatvorenicima da slikaju i pišu. To je jedina kaznionica koja ima vlastiti časopis koji se zove *Lepoglas*, a priloge za njega priređuju upravo zatvorenici.

7.10. Obrada građe u knjižnicama

Svaka narodna knjižnica mora obraditi građu koju posjeduje. Tako zaposlenici u knjižnicama građu inventariziraju, klasificiraju i katalogiziraju.

Zatvorske knjižnice bi također trebale na taj obrađivati građu koju dobiju. No, tu se javlja već spomenuti problem, nedostatak stručnih zaposlenika. Od 19 kaznenih ustanova koje imaju knjižnicu, građa je inventarizirana u njih 15, dok ju 4 knjižnice nisu inventarizirale. Abecedni katalog posjeduje 12 knjižnica, dok ga još svije izgrađuju. Stručni katalog uopće ne postoji niti u jednoj zatvorskoj knjižnici. U Zatvoru u Varaždinu imaju neki drugi katalog kojeg su nazvali „spisak knjiga“, a u Zatvoru u Zadru „katalog pisan kako su knjige dolazile“.

7.11. Planovi za poboljšanje rada

Čak je devet kaznenih ustanova izjavilo da nema nikakvih planova za poboljšanje rada knjižnice. Ostale knjižnice su rekle da planovi postoje i to sljedeći:

- povećati broj naslova (Zatvor u Dubrovniku),
- da nam netko da novac, pa da kupimo nova izdanja (Kaznionica u Glini),
- radi se na informatizaciji knjižnice (Kaznionica u Lepoglavi),

- postoje planovi za ustrojavanje knjižnice (Zatvor u Osijeku),
- izrada popisa knjiga, probati osigurati sredstva za dnevni tisak (Zatvor u Rijeci),
- potrebno je nabaviti što više naslova (Zatvor u Sisku),
- nabava novih knjiga i opremanje knjižnice (Zatvor u Šibeniku)
- proširiti prostor, nabaviti br još jedan ormar za knjige, po mogućnosti dobiti jednu prostoriju za knjižnicu (Odgojni zavod Turopolje),
- izrada katalog, suradnja s drugim knjižnicama (Kaznionica u Valturi),
- nabava novih knjiga i opreme, ovisno o financijskim mogućnostima (Zatvor u Varaždinu),
- povećanje fonda knjiga, CD-slušaoica (Zatvor u Zadru),
- kompjutorizacija-obrađivanje i unos podataka (Zatvor u Zagrebu),
- mjesečna nabava knjiga (Zatvorska bolnica, Zagreb).

7.12. Suradnja s drugim knjižnicama

Pripremajući upitnik, de Villa je pretpostavila da zatvorske knjižnice nemaju baš svu građu koju bi zatvorenici mogli tražiti, ili da nemaju dovoljno velik fond koji bi mogao zadovoljiti svih njihove potrebe. Moguće rješenje tog problema moglo bi biti u međuknjižničnoj posudbi – posebno u suradnji zatvorskih knjižnica s narodnim knjižnicama na njihovom području.

Od 19 knjižnica, njih 11 je organiziralo suradnju s drugim knjižnicama. Ta suradnja organizirana je uglavnom s lokalnim gradskim knjižnicama. Knjižnice su navele nekoliko razloga zbog kojih ne postoji suradnja s drugim knjižnicama:

- zbog organizacijskih problema i prirode ustanove,
- nije bilo zainteresiranih za to,
- zbog malo broja korisnika nije bilo potrebno,
- za sada nije bilo potrebe,
- zatvorenici i pritvorenici mogu nabavljati knjige, novine i časopise na vlastiti trošak.

Unatoč općenito slabom interesu za suradnju s drugim knjižnicama, naišla sam na jednu vrlo zanimljivu inicijativu, onu Knjižnice Novi Zagreb. One su, naime, organizirale kontinuiranu kaciju u kojoj prikupljaju knjige koje njihovim članovima više nisu potrebne, a koje onda poklanjaju knjižnicama za koje znaju da im je građa potrebna. One tako prikupljaju knjige za zatvorske knjižnice u Republici Hrvatskoj, ali je njihova akcija uključila također i Kliničku bolnicu Dubrava, knjižnicu Društva distrofičara, te knjižnice u Bosni i Hercegovini.

Još zanimljiviji slučaj bio mi je onaj Zatvora u Bjelovaru. U sljedećem poglavlju odlučila sam se malo više pozabaviti tim slučajem te sam tako došla do knjige Željka Prohaske i Ilije Pejića pod nazivom „Priča o knjizi na kotačima“. Slijedi nekoliko informacija o radu knjižnice u Bjelovaru i suradnji s bjelovarskim zatvorom.

7.12.1. „Priča o knjizi na kotačima“

Budući da su zatvori vrlo osjetljive ustanove i, kao što sam već spomenula, vrlo je teško doći do informacija vezanih za njihovo funkcioniranje općenito, pa tako i za rad zatvorske knjižnice, odlučila sam proučiti na koji način zatvorenici u Bjelovaru čitaju i što čitaju. Knjižnica u Bjelovarskom zatvoru postoji, ali je skromna te sa svojih 300 naslova teško može udovoljiti potrebama zatvorenika. Većina sadašnjeg fonda je uništena jer su stranice knjiga mnogim zatvorenicima više služile za motanje cigareta nego za čitanje. No, bez obzira na sve to, zatvorenici u Bjelovarskom zatvoru itekako redovito čitaju, štoviše, čitaju knjige po svom izboru. Kako je to moguće? Naime, od 2004. godine traje suradnja uprave bjelovarskog Zatvora i Knjižnice. Pokretna knjižnica posjećuje zatvorenike bjelovarskog zatvora jednom u dva tjedna. Prije nego objasnim na koji način ta suradnja funkcionira, mislim da bi trebala ukratko predstaviti povijest i način na koji pokretna knjižnica u Bjelovaru funkcionira.

Povijest bjelovarske Pokretne knjižnice dulja je od četrdeset godina. Početkom šezdesetih godina 20.stoljeća počinju se knjige iz Gradske knjižnice dostavljati u Bolnicu Bjelovar, poduzeća i škole. Korisnicima su knjige dostavljane u specijalno izrađenim koferima, smještenim na drvenim kolicima. Već 1968. započelo se s izdvajanjem knjiga za posebnu službu pokretne knjižnice. Pokretna je knjižnica svoje prvo vozilo dobila 20.listopada 1972. Svečanost je upriličena u Mjesecu knjige,a Narodna je knjižnica tom svečanošću obilježavala 140 godina svoga postojanja i 100-u godišnjicu smrti Petra Preradovića čije ime nosi od 1968. U tadašnji bibliokombi moglo je stati oko 1000 svezaka knjiga. Redovito je svaka dva tjedna bibliokombi obilazio mjesne zajednice, stajao pred seoskim domovima kulture, ali je odlazio i u područne škole nudeći učenicima lektirne

naslove i druge knjige iz dječje književnosti. Pokretna je knjižnica 1979. obilazila 18 sela, od toga je usluge pružala u 2 mjesne zajednice i u 16 područnih škola. Sveukupno je imala 32 stajališta.

Pokretna je knjižnica od samog osnivanja bila smještena u takozvanoj „baraci“ u dvorištu zgrade praktikuma Ugostiteljske škole. Na tom mjestu je ostala do rušenja barake te se vratila u matičnu zgradu u pomoćnu prostoriju veličine 18m². Novi bibliobus naručen je 1979.godine, a koštao je 835 000 dinara. Unatoč kulturi neskromin vremenma, novi bibliobus je okrenuo novu, vrlo uspješnu stranicu, uposlen je i vozač i knjižničar Ivan Karakaš, povećavan je broj stajališta, a nabava je iz godine u godinu postajala sve veća.

Srpska agresija na Republiku Hrvatsku 1991., rušenje spomenika kulture i svih drugih materijalnih dobara, uvelike je usporila razvoj knjižnica bjelovarske regije. Hrvatski sabor kulture i Nacionalna i sveučilišna knjižnica zajedno s drugim knjižnicama pokrenuli su u listopadu 1991. akciju *Poklonimo knjigu stradalim bibliotekama*. Bjelovarska je knjižnica prikupila 1500 svezaka koji su bibliobusom prevezeni u Zagreb u Hrvatski sabor kulture. Unatoč atmosferi stalnih ratnih strahovanja i iščekivanja Pokretna knjižnica obavljala je svoje svakodnevne poslove: obilazila stajališta, posuđivala knjige, priređivala susrete s piscima. Bibliobus su s nestrpljenjem očekivali učenici i iskreno mu se radovali. Krajem 1997. u mirovinu je otišao vozač Ivan Karakaš, a na njegovo je mjesto došao Igor Iveković, koji i danas radi kao vozač i knjižničar.

Godine 1999. objavljen je Standard za pokretne knjižnice kao dodatak Standardu za narodne knjižnice. U to vrijeme pokreće se inicijativa za osnivanje Radne grupe za pokretne knjižnice u okviru Hrvatskog knjižničarskog društva. Od osnivanja Radne grupe pa do danas njezinim je članom Željko Prohaska, voditelj Bibliobusne službe Bjelovar.

Bolesnici u bolnici, štićenici doma umirovljenika, zatvorenici u zatvoru...pripadaju skupinama društveno isključenih osoba kojima pokretna knjižnica dostavom knjiga, a u novije vrijeme i informacija preko interneta, može olakšati život i ponovno uključivanje u svakodnevnicu. Bjelovarska Bibliobusna služba je takve mogućnosti na vrijeme uočila i iskoristila ih te otvorila 12. 3. 2004. stalno stajalište u Bjelovarskom zatvoru. Do kraja 2004. bibliobus je posjetilo 80 zatvorenika i 20 zaposlenika zatvora koji su posudili 431 knjigu.

Da je bibliobus bjelovarske knjižnice Petra Preradovića jedan od tek desetak u Hrvatskoj, mnogima je već i poznato, ali da je jedini u Europi koji posjećuje zatvorenike, manje je poznata činjenica. Početna sumnjičavost o razini zanimanja zatvorenika za knjigu brzo je nestala jer je za kratko vrijeme kroz zatvoreničke ruke za njihovog slobodnog vremena prošlo oko 300 knjiga, mahom beletristike, klasične književnosti i duhovne kulture. Upravitelj

zatvora Miroslav Mihoci priznaje kako se u početku nalazio pred dvojbenom odlukom o potrebi uvođenja bibliobusa. Ali se ipak odlučio za još jedan u nizu novih poteza kojima je taj zatvor već stekao status ustanove u kojoj se boravak zatvorenika ne svodi isključivo na izdržavanje kazne. Bila je to zajednička ideja uprave Zatvora i Knjižnice, kako bi se omogućila lakša socijalizacija zatvorenicima po izlasku iz zatvora, ali i da bi im se skratilo slobodno vrijeme. Voditelj bibliobusa Željko Prohaska kaže da nikad nije bilo problema te da nisu započeli s predrasudama iako je to svima bila nepoznanica. Prema njegovim riječima, korisnici bibliobusa u zatvoru su svih obrazovnih struktura i dobi te je teško reći koju literaturu najviše čitaju jer traže sve, od slikovnice do stručne literature. Slikovnice, primjerice, uzimaju oni koji se bave crtanjem pa precrtavaju razne likove. Puno se čita poezija, beletristika, čak i strana, psihologija i parapsihologija, religijska literatura, ali i stripovi. One knjige koje se ne nalaze u bibliobusu zatvorenici mogu naručiti. Naime, u pokretnoj knjižnici se nalazi oko 2,5 tisuća svezaka, a ukupan fond knjiga bibliobusa je oko 14,5 tisuća knjiga. Zanimljivo je da zatvorenici jako paze na posuđene knjige, te su oštećenja u odnosu na druge skupine korisnika, zanemariva. Prohaska kaže da nikada nisu doživjeli neugodnosti niti je itko od zatvorenika pokušao zloupotrijebiti činjenicu da oni dolaze "izvana" pa da je eventualno tražio neku uslugu, iako je to bio svojevrsni eksperiment. Prilikom da zatvorske dane prikrate knjigom shvatili su vrlo ozbiljno. Slobodno ulaze u bibliobus i biraju knjige, razgovaraju o književnosti te jedni drugima preporučuju neke naslove. Potvrđuje to i potražnja za nekom knjigom nakon što ju pročita prvi zatvorenik. Za sada je zatvor u Bjelovaru jedini zatvor u Hrvatskoj kojeg posjećuje bibliobus, što se pokazalo dobrim nadomjestkom skromne zatvorske knjižnice koja ima oko 300 naslova te time teško moe udovoljiti potrebama zatvorenika. Većina fonda je uništena jer su stranice knjiga mnogim zatvorenicima služile više za motanje cigareta nego za čitanje, no sada knjiga postaje sve omiljenija u zatvorskim sobama.

U knjizi "Priča o knjizi na kotačima" pronašla sam razgovor s jednim zatvorenikom bjelovarskog zatvora koji govori o svojim iskustvima u zatvoru te o važnosti bibliobusa u njegovom svakodnevnom životu. Zatvorenik kaže da gledanje televizije s vremenom prelazi u monotoniju iz koje pokušava pobjeći čitanjem knjiga. Svaki dolazak bibliobusa nestrpljivo očekuje jer u ponudi literature pronalazi dosta dobra štiva o starim civilizacijama, uključujući i putopisne memoare, što ga sada najviše zanima. Svaki tjedan posuđuje dvije do tri knjige, ali nije siguran da će tu razinu čitanja zadržati nakon izlaska iz zatvora.

Jedan drugi zatvorenik samo je nastavio proučavati knjige duhovne kulture te je trenutačno zaokupljen proučavanjem istočnjačkih religija, za koje kaže kako mu pomažu u

održavanju duhovne discipline tijekom boravka u zatvoru, ali i upotpunjuju dosadašnje znanje o utjecaju religije na život pojedinca.

Još jedna zatvorenica opisala je svoja iskustva s pokretnom knjižnicom i čitanjem u zatvoru. Kada je osamljena, otuđena i osuđena, jedini prijatelj koji joj neće okrenuti leđa je knjiga. Knjige su joj uvelike ubrzale sate i povećale broj prijatelja na stotinjak. Od ljubica do krimića, psiholoških trilera, od Nesboa, Nore Roberts, Tribusona, Coehla...Smatra da bi se mnogi od njih naljutili što su se našli u istoj rečenici, no njoj su svejedno uljepšali svaku minutu boravka u zatvoru. Vrijeme mjeri intervalima od četrnaest dana, od dolaska do dolaska bibliobusa. Okreće prvu stranicu i ulazi u nove svjetove, ne pati više poradi svojih briga, već prati svoje prijatelje iz stranice u stranicu. Svaku mudru misao prepisuje da bi joj ostala i nakon vraćanja knjige. I prije je bila čitateljica, a sada je super čitateljica i zahvalna je na svakom ublažavanju situacije u kojoj se nalazi. U osam mjeseci svog boravka u zatvoru pročitala je 113 knjiga. Ima svoje miljenike, ali ih ne želi izdvajati jer su joj baš svi pomogli da izvuče osmijeh na lice i da izdrži.

Za kraj prisjetimo se riječi mudrog Goethea: "Svakog dana svojega života čovjek treba slušati malo glazbe, pročitati nešto poezije, diviti se dobroj slici da mu brige ne bi zasjenile osjećaj ljepote koji je Bog utkao u ljudsku dušu."

8. ISTRAŽIVANJE – ZATVORENICI U KAZNIONIČKIM USTANOVAMA

S. De Villa govori o svom iskustvu istraživanja o potencijalnim korisnicima te kaže da je takvo istraživanje vrlo teško i gotovo nemoguće provesti. Naime, s jedne strane nemaju sve kaznioničke ustanove knjižnicu. S druge strane, knjižnice su vrlo slabo opremljene i nisu privlačne zatvorenicima. Neki zatvorenici jednostavno posude knjigu, istrgnu nekoliko listova, pišu po njima, koriste ih za motanje cigareta... Nešto malo bolja je situacija sa zatvorenicama pa se ženski dio populacije nametnuo kao bolji uzorak za istraživanje. No, u svim kaznioničkim ustanovama ukupno je 152 žene, od kojih se većina nalazi u Požegi. Ukupan broj zatvorenica je vrlo malen da bi uzorak bio kvalitetan. Stoga je de Villa odlučila provesti studiju slučajeva²³ na zatvorenicama koje se nalaze na odsluženju svoje kazne u požeškoj kaznionici. Zašto baš studija slučajeva? Studija slučajeva se, umjesto rada na velikom uzorku, bavi detaljnim proučavanjem slučaja.

²³ case study

Upitnik je primio ravnatelj ustanove, te ga je radi ispunjavanja proslijedio osobama koje rade sa zatvorenicima. Upitnik je sastavljen od 24 pitanja. U prvoj skupini nalaze se pitanja vezana uz same zatvorenike/pritvorenike:

- naziv ustanove,
- dužina kazne na odsluženju koje se osoba nalazi,
- radi li se o zatvoreniku/pritvoreniku,
- spol,
- vrijeme provedeno u ustanovi,
- stručna sprema.

Opća pitanja o zatvorenicima popratila su pitanja o knjižnici u ustanovi. Pitanja su se bavila sljedećim informacijama:

- ima li ustanova knjižnicu,
- koriste li se knjižnicom,
- postoji li čitaonica dnevnog/tjednog tiska,
- koliko često posjećuju knjižnicu,
- koliko često čitaju,
- što vole čitati,
- koje bi knjige, kojih trenutno nema, voljele naći u knjižnici,
- misle li da bi im bila korisna stručna, pravna literatura u knjižnici,
- koju vrstu tiska mogu naći u knjižnici,
- koju vrstu tiska bi voljele, trenutno ne mogu, naći u knjižnici,
- posuđuju li građu na korištenje izvan prostora knjižnice, ako da - koju,
- ima li knjižnica opremu i koju,
- što bi voljele naći od opreme što trenutno ne mogu,
- bi li voljele imati pristup internetu,
- imaju li pristup opremi za slušanje glazbe i zvučne građe,
- bi li voljele da u knjižnici budu organizirane aktivnosti za slobodno vrijeme, a ako da – koje,
- kako provode svoje slobodno vrijeme u zatvoru.

Važno je naglasiti sljedeće - u gotovo svakom pitanju bilo je nekoliko zatvorenica koje nisu na njega odgovorile.

8.1. Opći podaci

Ispitanice koje su popunjavale upitnik smještene su na odsluženju kazne u zatvoru u Požegi. Zamoljene su da se svrstaju u određenu dobnu skupinu kojoj pripadaju. Ponuđene su im bile sljedeće skupine:

- do 18 godina,
- 19-23 godine,
- 24-27 godina,
- 28-39 godina,
- 40-69 godina,
- te više od 70 godina.

Najmlađih, tj. onih maloljetnih, nije bilo. U dobnoj skupini od 19 do 23 godine također nema niti jedne zatvorenice. Od 24 do 27 godina ima njih 15 ili 24,19 %. U sljedećoj skupini je njih 17 ili 27, 42 %. Najbrojnija je ona skupina od 40 do 69 godina u kojoj se nalazi 30 ispitanih zatvorenica ili 48,39 % od ukupnog broja, dok u najstarijoj dobnoj skupini ponovno nema niti jedne zatvorenice.

Ništa manje interesantno nije bilo niti pitanje vezano za stručnu spremu. Najveći broj zatvorenica je kroz obrazovanje stekao srednju stručnu spremu – njih 51, 6 %. Iza nje je po brojnosti bila niska stručna sprema koju ima 25,1 % zatvorenica. Nakon nje je viskoka stručna sprema koju je steklo 6 % zatvorenica, te viša stručna koju je steklo 4,2 % od ukupnog broja. Čak 12,6 % ispitanica nije se željelo izjasniti o svojoj stručnoj spremi, iako je upitnik bio anonimn.

8.2. Knjižnica

- *Ima li ustanova knjižnicu?*

Ispitana je 61 zatvorenica, njih 98,4 % izjavile su da u ustanovi u kojoj se nalaze postoji knjižnica. Samo je jedna izjavila da knjižnice nema. Napomenula je, doduše, da je ona „u zatvor stigla tek jučer, pa da još ništa ne zna“.

- *Koristite li knjižnicu i njene usluge?*

Velika većina ispitanica zna da u sastavu ustanove u kojoj se nalaze postoji knjižnica koja radi i čije su im usluge na raspolaganju. Od ukupnog broja ispitanih, njih 56,5 % izjavilo je da koriste knjižnicu i njene usluge, dok je njih 43,5 % izjavilo da ne koriste tu mogućnost.

- *Postoji li čitaonica dnevnog/tjednog tiska?*

Od ukupnog broja knjižnica u kaznioničkim ustanovama u Republici Hrvatskoj njih 10 u svom sastavu ima i čitaonicu. Među njima je i knjižnica zatvora u Lipovici-Popovači dok u Požegi čitaonice nema.

Toga su svjesne i zatvorenice. Naime, njih 98,4% izjavilo je da u sklopu knjižnice ne mogu naći i čitaonicu dnevnog/tjednog tiska, dok jedna kaže da čitaonice u knjižnici nema i to opet iz istog razloga – u zatvor je stigla tek dan ranije pa još ne zna postoji li čitaonica u knjižnici.

- *Koliko često posjećujete knjižnicu: svakodnevno, jedanput tjedno, jednom mjesečno, nešto drugo?*

Knjižnica ustanove radi prema utvrđenom vremenu, ili prema potrebi jedan sat dnevno. To je vrijeme dovoljno da zatvorenice zainteresirane za knjigu dođu i nešto posude. U prosjeku, svoja vrata knjižnica korisnicama otvara jednom do dva puta tjedno.

Od ukupnog broja ispitanih, njih 16,1 % do knjižnice navrati jednom tjedno. Nešto više njih u knjižnicu dođe jednom mjesečno – njih 27,4 %. Najveći je broj onih koji dolaze u knjižnicu nekim drugim ritmom i to njih 56,5 %. One u knjižnicu dolaze:

- prema potrebi,
- kad mi se čita,
- ponekad,
- rijetko,
- još ne,
- jednom u tri mjeseca,
- donosim od kuće,
- ne koristim (ne vidim čitati i to mi je jako bolno),
- što češće (nekad svakodnevno, nekad rjeđe ovisno o slobodnom vremenu),
- prema mogućnostima ustanove i ponude.

- *Čitam često, ponekad, rijetko, nikad?*

Samo 5 ispitanica ili njih 8,1 % je izjavilo da ne čita nikada. Njih 12,9 % čita rijetko, a 30,6 % čita često. Najveći broj zatvorenica nalazi se u onoj skupini koja je izjavila da čita ponekad i to njih 48,4 %.

- *Što volite čitati (krimiće, ljubavne romane, putopise, poeziju, domaću književnost, stranu književnost, knjige iz medicine, povijesne knjige, drugo)?*

Evo što su ispitanice izabrale kao najprivlačnije za čitanje (neke su odabrale i više mogućih odgovora):

- krimiće voli čitati njih 40,
- ljubavne romane voli čitati njih 24,
- u putopisima uživa njih 38,
- poeziju čita njih 8,
- domaća književnost privlači 24 ispitanice,
- stranu književnost čita njih 35,
- knjige iz medicine proučava njih 18,
- povijesne knjige čita njih 50.

Ipak, najviše zatvorenica odabralo je odgovor gdje same mogu dopisati što vole čitati. Neki od dopisanih odgovora su:

- sve o domovini,
- psihologija,
- filozofija,
- kriminalistika,
- zakoni,
- sve iz oblasti ljekovitog i jestivog bilja,
- tehnička literatura,
- SF provjerenih pisaca,
- pustolovine,
- opće enciklopedije,
- knjige vjerskog sadržaja,
- sve ovisi od „mogućnosti“ ponuđene literature,

- knjige iz kojih moram učiti za ispite,
- i sl.

- *Koje biste knjige voljeli naći u knjižnici, a kojih sad nema?*

Zatvorenice bi u knjižnici voljele naći zaista mnogo toga, i to :

- stručnu literaturu iz kriminalistike,
- akcijske i stručne knjige,
- o domovinskom ratu i opstojnosti hrvatskog naroda,
- putopisne knjige,
- knjige iz informatike i sl.,
- više različitih knjiga,
- opus svih većih književnika od 1900. (moderna književnost)
- veći, širi izbor,
- novija izdanja,
- tehničku literaturu,
- krimice i erotske,
- najnovije bestselere,
- duhovna suvremena štiva,
- novije leksikone,
- više od medicine,
- knjige biljnih lijekova,
- izdanja kuće „Stari grad“ Zagreb,
- noviju hrvatsku povijest i aktualna događanja,
- najnovije hit knjige,
- novija književna izdanja, riječnik stranih riječi + englesko-hrvatsko-engleski riječnik, te isto i za druge jezike,
- astrologiju,
- knjige na stranim jezicima,
- sve što je novije od deset godina,
- riječnik stranih riječi (Klaić), atlasi, medicinske enciklopedije novijeg izdanja, informatički priručnici,
- stručnu sudsku literaturu sa sudskom praksom, i sl.

Posebno su zanimljive želje za određenim naslovima, pa bi se, prema željama ispitanica, na policama knjižnica u njihovim ustanovama trebali naći, primjerice:

- Biblija,
- Gospodar prstenova 1,2,3,
- Braća Karamazovi,
- Zločin i kazna,
- Crveno i crno,
- Priče iz 1001 noći,
- Casino,
- Djeca s kolodvora Zoo,
- Droga, opća opasnost,
- Davinčijev kod,
- Fukara (Aralica),
- Umijeće ratovanja,
- Jacki Collins,
- Joseph Murphy „Snaga podsvijesti“,
- 10 000 dana u Sibiru,
- Grička vještica,
- Moj obračun s njima – Krleža.

- Mislite li da bi vam bila korisna stručna, pravna literatura u knjižnici iz koje biste mogli više saznati o svom slučaju, njegovu tijeku i obnovi?

Sve su ispitanice smještene u kaznene ustanove radi odsluženja zatvorske kazne. Sve su prošle sudski proces, sve su osuđene. Pitanje je koliko su one same upoznate s tim svijetom prava, pravnom literaturom, svoj slučaj, tijek procesa, njegovu obnovu, žalbe, itd.

Odgovarajući na pitanje što bi voljele naći u knjižnici i čitati što trenutno ne mogu jer im nije dostupno, svega je jedna zatvorenica rekla da bi voljela naći i proučavati „stručnu sudsku literaturu sa sudskom praksom“. Svega je jedna zatvorenica izjavila da takva literatura nije potrebna jer „ima dovoljno o tome (disertacije, članci)“.

- Koju vrstu tiska možete naći u knjižnici?

Zatvorski zaposlenici su već rekli koji tisak zatvorske knjižnice nabavljaju u svojim ustanovama, no evo što korisnici knjižnice kažu na pitanje o vrsti tiska koji mogu naći u knjižnici:

- dnevne novine,
- Večernji list,

- Jutarnji list,
- tisak,
- sve što je doneseno od kuće,
- sve pomalo,
- ne znam,
- ne posjećujem knjižnicu,
- ništa,
- nikakvu,
- raznu,
- staru
- prastaru – već pročitano,
- bajke,
- kuharice,
- stare knjige,
- sanjarice,
- ljubavne romane,
- nema štampe u knjižnici,
- osnovnu,
- i sl.

- *Koju vrstu tiska, koje trenutno nema, biste voljeli naći u knjižnici?*

Zatvor se uglavnom trudi nabaviti Jutarnji list i Večernji list, Gloriju i Glas Slavonije. Sigurno je da trenutna situacija s nabavom ne zadovoljava potrebe zatvorenika. Evo što ispitanicima nedostaje od tiska, a voljele bi naći i čitati:

- dnevni tisak,
- Jutarnji list,
- Večernji list,
- Vjesnik,
- Vita,
- Doktor u kući,
- Arena
- Globus,
- OK,
- Teen,

- Mila,
- Novi list,
- Slobodna Dalmacija,
- Nacional,
- Feral Tribun,
- Glas Slavonije,
- 24 sata,
- sve vrste štampe,
- puno toga,
- ništa,
- dnevnu štampu,
- dnevni tisak obavezno (2-3 naslova), tjedne i razne stručne časopise,
- štampu donose žene sa vikenda, ili dobiju na posjeti,
- informatičku i stručnu,
- šta bilo,
- dnevnu i tjednu,
- i sl.

Zatvorenice u pravilu veći interes pokazuju za tisak nego za knjige, one im nisu previše privlačne. Stoga, možda bi čitaonice dnevnog i tjednog tiska uspjele zainteresirati veći broj zatvorenica za knjižnicu i čitanje.

- *Posuđujete li građu na korištenje izvan prostora knjižnice; ako da, koju?*

Posuđivanje građe izvan prostora knjižnice koristi 27 ispitanica (43,5 %). Dok izvan prostora knjižnice građu ne iznosi čak njih 35, odnosno 56,5 %.

Ukoliko su zatvorenice odgovorile potvrdno na ovo pitanje, u drugom dijelu pitanja su zamoljene da kažu i koju građu posuđuju na korištenje izvan knjižnice. Ponuđeni su im bili odgovori: knjige, novine i časopise, nešto drugo. Tako knjige izvan prostora knjižnice iznosi 15 ispitanica, novine i časopise 11 ispitanica, dok ostalu građu iznosi svega jedna ispitanica, i to:

- stručnu literaturu,
- Bibliju,
- KZ, ZKP, ZIKZ – Dopune i izmjene, međunarodno pravo (konvencije).

- *Ima li knjižnica opremu i koju (TV, video, kompjutor, drugo)?*

Prema podacima zaposlenika kaznenih ustanova, u zatvorskim knjižnicama je ukupno 5 televizora, 4 videa, 2 kompjutera i jedan razglasni uređaj.

Televizora u knjižnici Zatvora u Požegi nema, no zatvorenice imaju pristup televizoru u zajedničkim prostorijama za boravak. Ista je situacija s videom. U dodatnu opremu, koju mogu naći u knjižnici, ispitanice su navele primjerice:

- knjige i stručnu literaturu,
- lojtrice,
- knjižničarku,
- klavir,
- ništa u funkciji,
- salu-sobu.

Zanimljiv je podatak da čak 29 ispitanica nisu uopće odgovirle na ovo pitanje. Razlog tome mogao bi biti neupućenost. Naime, ako ne idu u knjižnicu, zatvorenice ne mogu niti znati ima li u njoj kakve dodatne opreme.

- *Što biste voljeli naći u knjižnici od opreme koje trenutno nema?*

U knjižnicama se, inače, mogu naći i kasete, video kasete, DVD-i, CD-i, mikrofiševi, video igrice, kompjutore, televizore, videa, kasetofone, i sl.

Zatvorske knjižnice uglavnom su siromašne dodatnom opremom, a zatvorenicama u knjižnici najviše nedostaje:

- kompjutor (normalan, za osobnu upotrebu, s Internetom),
- fotokopirni aparat,
- stolna rasvjeta,
- Internet,
- telefonski imenik,
- DVD plejer,
- playstation,
- X-box,
- TV,
- Biblija,
- video,
- cvijeće,
- puštanje filmova na video,

- pomalo sve što spada u knjižnicu,
- samo više knjiga,
- i sl.

- *Biste li voljeli imati pristup Internetu?*

Već u prethodnom pitanju prevladala je želja za kompjutorom u sklopu knjižnice. Naravno, uz kompjutor se nadovezuje i pristup Internetu. Od 62 ispitanice, njih 43 ili 69,4 % je izrazilo želju da u knjižnici imaju internet. Takvu želju nema njih 19 ili 30,6 %.

Upravitelji požešle kaznene ustanove smatraju da je dopuštanje zatvorenicama izlaska na internet opsano jer, kako kažu, tko zna što bi tamo mogle naći, vidjeti, naučiti, a možda i same napraviti.

Zanimljivo je pogledati kakav je stav iznijela IFLA prema uvođenju interneta u zatvorske knjižnice. U više njenih dokumenata se spominje pitanje dostupnosti informacijama, no direktan pristup Internetu od strane kaznenika se eksplicitno ne spominje. Najbliže spominjanju Interneta su došle Smjernice za knjižnične usluge zatvorenicima koje u točki 5.1 kažu:

„Zatvorske knjižnice treba iskoristiti postojeću informacijsku tehnologiju u omjeru u kojem je to moguće bez ugrožavanja zatvorske sigurnosti.“²⁴

- *Imate li pristup opremi za slušanje glazbe i zvučne građe?*

U pitanju u kojem su zamoljeni da napišu koju opremu bi voljeli imati u knjižnici, a koje trenutno nema, nitko nije spomenuo glazbu. No, kad im je postavljeno pitanje vezano upravo uz glazbu, prema odgovorima je vidljivo da takav interes ipak postoji.

Od 62 ispitanice njih 9,7 % nije uopće odgovorilo na pitanje. Ostale su rekle da ih glazba zanima, ali da u knjižnici nemaju nikakve mogućnosti slušati glazbu. S druge strane, slušanje glazbe u kaznenim ustanovama nije vezano uz knjižnice. Zatvorenici slušaju glazbu u zajedničkim prostorijama gdje imaju na raspolaganju radio uređaje.

- *Kako provodite slobodno vrijeme u zatvoru (čitanje, šetanje, razgovor, gledanje televizije, slušanje radija, drugo – što)?*

²⁴ Guidelines for library services to prisoners, <http://www.ifla.org/VI/s9/nd1/iflapr-92.pdf>, točka 5.1

Zatvorenici i zatvorenica kaznenih ustanova nalaze se u zatvorenom prostoru, sloboda kretanja im je ograničena na kaznioničke prostore. Samim tim je i način na koji mogu provoditi slobodno vrijeme veoma ograničen.

Aktivnosti koje su zatvorenice izabrale za svoje slobodno vrijeme su sljedeće:

- 32 od ispitanih zatvorenica kaže da čita knjige i novine,
- 33 ih u slobodno vrijeme šeta,
- 31 zatvorenica voli popričati s drugim zatvorenicama,
- 41 ih gleda televiziju, što čini ovu aktivnost najpopularnijom u kaznenim ustanovama,
- 27 ih sluša radio,
- 26 ispitanica izabralo je neku drugu aktivnost.

Među zatvorenicama koje su odabrale neku drugu aktivnost kao način na koji provode slobodno vrijeme neke su i napisale koje su to aktivnosti. Među navedenim aktivnostima su:

- trčanje,
- šetanje,
- uređujem vrtove – cvjetnjake oko spavaonice,
- likovna grupa,
- stolni tenis,
- pišem,
- razmišljam,
- ležim na krevetu,
- radim ručni rad,
- sve pomalo što je korisno,
- slikam i kreativno se izražavam,
- kopam po vrtu,
- sadim cvijeće,
- zalijevam,
- meditiram,
- pišem dnevnik,
- pišem pjesme,
- ubijam vrijeme!!!,
- radim u šivaoni,
- radim u kuhinji.

- *Biste li voljeli da u knjižnici budu organizirane aktivnosti za slobodno vrijeme; ako da, koje?*

Od 62 ispitanice, čak njih 48 ili 77,4 % kaže da bi voljele da knjižnica organizira aktivnosti za slobodno vrijeme. One koje su potvrdno odgovorile na to pitanje zamoljene su bile da navedu i koje bi ih aktivnosti zanimale. Ponuđeni odgovori su im bili društvene igre, tečajevi (rad na kompjutoru, školovanje, likovne radionice, i sl.), te nešto drugo, gdje su zamoljene da navedu što bi ih to zanimalo.

Najviše interesa su ispitanice pokazale za organiziranje tečajeva u sklopu knjižnice. Svega tri zatvorenice izrazile su želju za dodatnim aktivnostima:

- rasprave o raznim temama,
- književne večeri,
- glazbena slušaonica,
- predavanja,
- susreti s književnicima,
- našivanje,
- večeri poezije,
- imam želja, ali ne znam mogućnosti ustanove.

8.3. Zaključak istraživanja

U Republici Hrvatskoj postoje 23 kaznioničke ustanove, u njima je smješteno ukupno 3373 zatvorenika (3221 muških, te 152 ženska zatvorenika). Da bi situacija s knjižnicama u tim ustanovama bila istražena, de Villa je sastavila upitnik koji bi ju predstavio. On se sastojao od 31 pitanja te su ga ispunjavali zaposlenici tih ustanova (npr. ravnatelji, stručni suradnici).

Po povratku ispunjenih upitnika i analizi dobivenih podataka, pokazalo se da je situacija u knjižnicama u kaznioničkim ustanovama vrlo loša. Zatvorsku knjižnicu ima 19 ustanova, ali niti u jednoj ne radi stručna osoba. Uglavnom su za rad zaduženi zaposlenici zatvora.

Građa koju knjižnice imaju je malobrojna, stara, kaznenicima uglavnom nezanimljiva. Niti situacija s tiskom nije ništa bolja – nabavlja ga samo 8 knjižnica. Samo 10 knjižnica u svome sastavu ima i čitaonice. S obzirom na to da financijska situacija nije zadovoljavajuća, nema nabave građe već sva građa u knjižnice dolazi uglavnom darivanjem.

Možda najgora informacija dobivena putem upitnika je ona koja se odnosi na budućnost. Ustanove možda imaju želju i ideje za poboljšanje situacije, no ne postoje nikakvi planovi za to.

Budući da su se kažnjenice pokazale nešto zainteresiranije za čitanje, istraživanje je nastavljeno studijem slučaja upravo na toj populaciji. Kažnjenice su izrazile interes za čitanje te želju za obnavljanjem građe u knjižnicama. One čitaju, no njihovih je želja ipak puno više od onog što im knjižnica nudi.

Na pozitivan ishod istraživanja naišla sam samo u suradnji bjelovarskog Zatvora i narodne knjižnice u Bjelovaru. Njihova suradnja temelji se na bibliobusu koji zatvorenicima frekventno dovozi knjige po njihovoj narudžbi. Prema razgovoru sa zatvorenicima može se zaključiti da su oni zadovoljni takvom dostupnošću literature te da uživaju u čitanju.

9. ZAKLJUČAK

Svatko od nas posjeduje jednako temeljno ljudsko pravo na informaciju, ono nam je garantiranom međunarodnim i domaćim propisima. Ubrzani razvoj informacijskih tehnologija pruža veliku količinu informacija koje se svakodnevno kreću velikom brzinom. No, nemaju svi jednaku mogućnost pristupa informacijama. S obzirom na to da zatvorenici žive u izoliranoj sredini, oni u periodu svog boravka u zatvoru nemaju kontakt s vanjskim svijetom te bi trebali barem imati pristup usmenoj i pismenoj vijesti i riječi. Mjesto na koje svatko može doći i informirati se je knjižnica. No, mogu li i zatvorenici učiniti isto? Njima je kretanje vrlo ograničeno, pa time i same informacije do kojih mogu doći.

Situacija sa zatvorskim knjižnicama varira od države do države, postoje međunarodni zajednički propisi o funkcioniranju tih knjižnica. No, isto tako svaka zemlja ima i svoje zakonske odredbe kojih se treba pridržavati. Uglavnom je stanje sa zatvorskim knjižnicama vrlo loše. IFLA-ina Radna grupa puno pridonosi ovom problemu svojim *Smjernicama za zatvorske knjižnice* koje su najbolji pokazatelj da se ulažu naponi u razvoj ovih knjižnica.

Na prvi pogled čini se da je situacija sa zatvorskim knjižnicama u RH zadovoljavajuća s obzirom na to da od 23 kaznene ustanove njih 19 posjeduje knjižnicu, no, kad se uzme u obzir građa koja je zastarjela i malobrojna možemo vidjeti da situacija i nije baš najbolja. Fondovi su siromašni, nove nabave građe i dodatne opreme gotovo da i nema kao niti prostora u kojem bi zatvorenici mogli boraviti.

Kako su zatvorenici skupina ljudi koja je vezana za prostor u kojem borave, knjižnice bi tu mogle odigrati veliku ulogu. Mogle bi pružiti mnogo dodatnih usluga i informacija u svim njenim oblicima, mogle bi biti most preko kojeg je zatvorenicima omogućen pristup znanju i obrazovanju. Knjižnice bi mogle pomoći u organizaciji slobodnog vremena, stjecanju novih znanja, razvijanju novih vještina. Vrlo važna je činjenica i to da knjižnice mogu pružiti dostupnost pravnim informacijama koje zatvorenicima mogu biti od velike pomoći u praćenju vlastita slučaja. Najvažnije od svega bilo bi da zatvorenik nakon odsluženja kazne ne izgubi vezu s knjižnicom. U toj vezi knjižnice i zatvorenika najvažniju ulogu trebao bi imati knjižničar. No sudeći prema obavljenom istraživanju, u Republici Hrvatskoj u zatvorskim knjižnicama uz zastarjeli i malobrojni knjižnični fond posebno manjka stručnih osoba za rad u tim knjižnicama.

Knjižnicama u zatvorima treba dati mogućnost da svojim korisnicima pružaju usluge koje su u opisu njihovog postojanja, a njihovim korisnicima treba osigurati usluge i aktivnosti koje im mogu poboljšati kvalitetu života koji se uvelike razlikuje od našeg svakodnevnog života.

10. POPIS LITERATURE:

1. Alčevski, M. Lektira za Lepoglavu. // Zarez. 69 (2003). Dostupno na adresi:
<http://www.zarez.hr> (18.12.2013.)
2. Books through bars. Dostupno na adresi: <http://booksthroughbars.org/>
(12.12.2013.)
3. Brkan, Irena. Zatvorske knjižnice. Zagreb, 2003.
4. De Villa, S. Zatvorske knjižnice u Hrvatskoj, Zagreb, 2007.
5. De Villa, S. Zatvorske knjižnice u Hrvatskoj. // KLD REŠETARI; ARCA: Nova Gradiška, 2011.
6. García Pérez, Sandra. Un acercamiento a las bibliotecas de los centros penitenciarios. // Boletín de la Asociación Andaluza de Bibliotecarios. 62, 3 (2001), str. 79-89
7. Guidelines for Library Services to Prisoners, The Hague: IFLA Headquarters, 1995
8. Guidelines for library services to prisoners. Dostupno na adresi:
<http://www.ifla.org/VI/s9/nd1/iflapr-92.pdf> (18.12.2013.)
9. Lehman, V. Planning and implementing prison libraries : strategies and resources. // 69th IFLA General Conference and Council: Berlin, 1-9.08.2003.
Dostupno na adresi:
http://webdoc.sub.gwdg.de/ebook/aw/2003/ifla/vortraege/iv/ifla69/papers/175-E_Lehmann.pdf
10. Lehman, V. Prison librarians needed: a challenging career for those with the right professional and human skills. // IFLA journal. 26,2 (2000), str. 123-127
11. Ley Orgánica 1/79 de 26 de Septiembre. Prisiones. General Penitenciaria. Art.1.
Dostupno na adresi:
http://www.institucionpenitenciaria.es/web/export/sites/default/datos/descargables/legislacion/LEY_ORGANICA_GENERAL_PENITENCIARIA_1979.pdf
(12.12.2013.)
12. Mayrink da Costa, Ludmila Popow. Library services to Prisoners in the State of Rio de Janeiro
13. Narodna knjižnica: IFLA-ine i UNESCO-ove smjernice za razvoj službi i usluga/ priredila radna skupina Sekcije za narodne knjižnice na čelu s Philipom Gillom. Zagreb : HKD, 2003.

14. Pejić, Ilija; Željko Prohaska. Priča o knjizi na kotačima : povijest Bibliobusne službe Narodne knjižnice "Petar Preradović" Bjelovar /1972.-2012./.
15. Smjernice za knjižnične usluge za zatvorenike / Vibeke Lehman, Joanne Locke. 1. hrvatsko izdanje. Zagreb: Hrvatsko knjižničarsko društvo, 2007.
16. Standardi za narodne knjižnice, čl. 46. Dostupno na adresi:
<http://www.propisi.hr/print.php?id=6051> (17.12.2013.)
17. Zakon o izvršenju zatvorske kazne. Dostupno na adresi:
<http://www.mprh.hr/pravni-izvori05> (17.12.2013.)